

เมื่อคนไทยหันกลับไปดูโจน

ธรรมจักร พรหมพ่าย¹

ปรากฏการณ์อันไม่น่าเชื่อในสายตาที่เกิดขึ้น ณ เวทีหอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อช่วงวันที่ 18 – 21 มิถุนายน 2552 ที่ผ่านมา คือการที่คนไทยจำนวนมหาศาลหลังไหลไปชมการแสดงโจนชุดยิ่งใหญ่ที่สุดในรอบหลายทศวรรษ นั่นคือ การแสดงโจนชุด พรหมาศ ที่จัดขึ้นโดย มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพที่เกิดแก่สายตา คือ ภาพผู้ชมเต็มโรงกว่า 2,000 ที่นั่งต่อรอบ แสดงต่อเนื่องกันเป็นจำนวนถึง 8 รอบการแสดง สร้างผู้ชมทั้งสิ้นในครั้งนี้นักว่า 15,000 คน มีผู้ชมที่ไม่เพียงแต่เป็นผู้ใหญ่วัยเลยเกษียณ หากยังมีกลุ่มคนวัยทำงานซึ่งยังรุ่นยังสาว และที่น่าอัศจรรย์ก็คือเยาวชนไทยที่เป็นลูกเด็กเล็กแดง ให้ความสนใจมาชมเป็นจำนวนมากเป็นประวัตินิทัศน์ของศิลปะการแสดงโจนในเมืองไทย

การแสดงในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความเอาพระทัยใส่ของ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ ศิลปะการแสดงโจน โดยมีพระราชเสาวนีย์ให้ศึกษาค้นคว้า จัดสร้าง เครื่องแต่งกายโจน พร้อมมองค์ประกอบอื่นๆ เช่น ฉาก เครื่องโรง (อุปกรณ์การแสดง) ให้มีความวิจิตรงดงามเหมือนอย่างเครื่องโจนละคร โบราณ เพื่อเป็นการสืบสานฝีมือช่างไทย อันได้แก่ ช่างทำหัวโจน ช่างปักสะตึงกริ่งใหม่ แล้วเสด็จเป็นองค์ประธานทอดพระเนตรเป็นปฐม เมื่อคราวจัดเป็นการแสดงเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในมหามงคลวโรกาส ทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา และโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา 75 พรรษา เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2550 ทำให้สาธารณชนได้ประจักษ์ในพระปณิธานที่จะทำนุบำรุงศิลปการแสดงโจนของชาติไทยดังที่เคยมีพระราชปรารภไว้ว่า “ถ้าไม่มีคนดูโจน ฉันจะดูเอง”

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏกรรมไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ศิลปะการแสดงโขนยังคงอยู่ได้ ก็คือความเอาพระทัยใส่ของพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ทรงเป็นหลักชัยของวงการโขนละคร เสด็จพระราชดำเนิน ไปทอดพระเนตรการจัดแสดงโขนของทุกสำนักมิได้ขาด และการทรงเป็นพระราชูปถัมภกในด้านการสร้างและสืบสานนั้น ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าศิลปะการแสดงประจำชาตินี้ จะไม่มีวันเสื่อมสูญ

ครั้งหนึ่ง ศาสตราจารย์ พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บุคคลสำคัญด้านการอนุรักษ์ศิลปะโขนของไทย ได้เคยให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ

การฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรีไทยให้อยู่รอด ไว้ว่า

“ผมไม่อยากจะคำว่า ฟื้นฟู ใช้คำว่า รักษา จะดีกว่า การจะให้นาฏศิลป์สืบเนื่องต่อไปได้ ผมเห็นว่า จะต้องสร้างผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในนาฏศิลป์ไทย อย่างโขนธรรมศาสตร์นี้ ผมก็เปิดรับสมัคร ไม่มีการบังคับ มีคนมาเรียนกันมาก เมื่อนักศึกษาเหล่านี้จบออกไป ก็ได้ไปทำงานที่ต่างๆ เป็นอาจารย์บ้าง ผู้จัดการธนาคารบ้าง รัฐมนตรีก็มี...”

นอกเหนือไปจากการสร้างผลงานโขนให้เป็นที่น่าดูน่าชมครบถ้วนด้วยองค์ประกอบอันสมบูรณ์แล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการแสดงก็คือ “การสร้างผู้ชม” ซึ่ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้พยายามใช้กุศโลบายผ่านทางสถาบันการศึกษา เพราะเป็นหน่วยงานที่เต็มไปด้วยนักศึกษาผู้มีความสนใจใฝ่รู้ และการฝึกนักศึกษาก็มิใช่เป็นการสร้างผู้ที่เป็นเลิศทางศิลปะโขนแต่ทางเดียว หากยังปลูกฝังให้โขนอยู่ในสามัญสำนึก เพราะเมื่อวันหนึ่งเยาวชนนักศึกษาเหล่านี้ แม้จะมีได้ออกแสดงโขนแล้วก็ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และจิตสำนึกนี้ให้กับลูกหลานต่อไป ดังที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังได้กล่าวไว้อีกว่า

“เราจะเห็นว่า โขนยังเป็นที่นิยมของคนดู แสดงที่ไหน มีคนเข้าชมไม่ได้ขาด เป็นอย่างนี้ ก็เพราะโขนแสดงความเป็นไทย ตัวหุ่นมานแสดงความจริงรักภักดี ซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย คือ พระรามอย่างมาก แม้ว่าตัวเองจะได้รับรางวัลแค่ผ้าชุบสรองผืนเดียวก็ตาม

หรือแสดงถึงลักษณะการปกครองของไทย เช่น การออกว่าราชการของตัวทศกัณฐ์ ก็จะมีเสนายักษ์ 2 คนที่สวมมงกุฏนั่งขนานซ้าย – ขวา ตัวที่หน้าขาว ก็คือ ปาวนาสุร ดำรงตำแหน่งเสมือน สมุหนายก นายกรัฐมนตรีฝ่ายพลเรือน อีกคนก็คือ มโหทร ดำรงตำแหน่งเสมือน สมุหพระกลาโหม เเสนายักษ์ทั้ง 4 คน ส่วนที่นั่งหลังมโหทรไป ก็เป็นแม่ทัพทั้งสี่ ส่วนที่นั่งหลังปาวนาสุรทั้งสี่ ก็เป็นพวกจตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา”

ส่วนร่วม ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์และเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของไทยอย่างยั่งยืน

จากความติดตามตั้งใจของการแสดงในครั้งนั้น จึงทำให้เกิดแนวคิด “พลังแห่งการสร้างคนดู” ที่จะ มีผลสืบเนื่องต่อการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมในวันข้างหน้า การจัดสร้างผลงานอันยิ่งใหญ่ในครั้งนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยพระบารมี และส่วนหนึ่งก็คือการนำเอาวัฒนธรรมเดิมมาสร้างกระแสความนิยมขึ้นใหม่

การจัดแสดงในครั้งแรกนั้น คล้ายว่าเป็นการจัดภายใน โดยทูลเชิญเสด็จฯ ทอดพระเนตรเป็นการ เฉพาะ หากแต่ในครั้งนี้อความมุ่งหวังหนึ่งก็เพื่อที่จะพระราชทานโอกาสให้คนไทยได้มีโอกาสดู โขนชุด ประวัติศาสตร์นี้ การประชาสัมพันธ์ข่าวสารจึงทำอย่างเข้มแข็งและกว้างขวางผ่านสื่อหลายแขนง ทำให้ ประชาชนรับรู้ข่าวสารมากและมีความตั้งใจที่จะ มาชมการแสดงมากขึ้น ยอดการจองบัตรนั้น เต็มแทบจะทุกที่นั่ง โดยเฉพาะกลุ่มบัตรสำหรับ นักเรียนนักศึกษาที่มีราคาถูก ทำให้มี สถาบันการศึกษาต่างส่งนักเรียนเข้ามาชมเป็น จำนวนมาก การที่เยาวชนได้มีโอกาสได้เห็นได้ดู แม้ว่าจะเพียงครั้งเดียวสำหรับชีวิตเขาเหล่านั้นก็ ตามนี้ จะทำให้เกิดความใส่ใจและมีแนวโน้มที่ จะเกิดความนิยมชมชอบศิลปะไทยอื่นๆ ต่อไปในอนาคต แสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้วตัวศิลปะการแสดง ของไทยที่สังคมยุคปัจจุบันเคยดูถูกไว้ว่าซ้าช้ายืดอาด กลับมีผู้คนให้ความสนใจเป็นอย่างดี เพราะผ่านการ โฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ดี ภาพลักษณ์ของโขนเกิดความเปลี่ยนแปลงไปทางบวก และคนดูไม่เกิดความอึด อัดที่จะต้องศิลปะอย่างที่เรียกว่า “ของแท้”

การจัดแสดงในครั้งนี้ได้หวนกลับไปใช้วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบการแสดงเหมือนอย่างเก่า (เมื่อ คราวสร้าง พ.ศ.2550 ใช้วงโยชวาทิตบรรเลงประกอบ) และมีการบรรจเพลงใหม่ที่แตกต่างไปจากบทของ กรมศิลปากร เช่น บรรจการร้องตระนอน แทนเพลงตระนิมิต ในบทแปลงกายของอินทรีชิต แล้วให้ความรู้ แทรกเพิ่มเติมในสูจิบัตรและบทบรรยายที่ฉายทาบลงบนจอด้านข้างเวที ศิลปะแท้ของเดิมและเทคโนโลยี ของใหม่จึงเดินทางควบคู่กันไปโดยเสริมประโยชน์ต่อกันและกัน

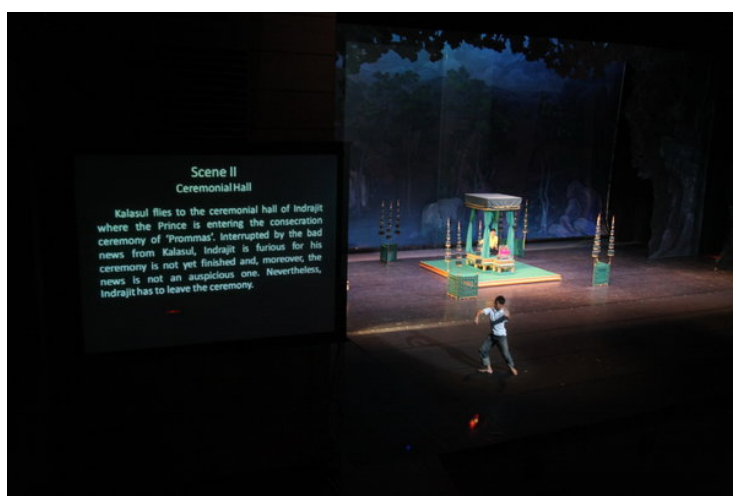
วัฒนธรรมการชมการแสดงแบบอ่านสูจิบัตรก่อนดู แม้อาจยังไม่คุ้นเคยนักสำหรับการชมการแสดงแบบไทยๆ แต่ก็ต้องพยายามสร้างให้เป็นวัฒนธรรมสากล เพราะในอดีตคนไทยเรารู้เนื้อเรื่องรามเกียรติ์เป็นอย่างดีจากการที่ได้ยินคำบอกเล่าเป็นนิทานเป็นเรื่องราวมาจากผู้ใหญ่และจากการศึกษาวรรณคดีแบบดั้งเดิม หากแต่คนไทยปัจจุบันห่างเหินกับเรื่องราวมรามเกียรติ์มากขึ้นทำให้ต้องพึ่งการรับรู้เนื้อหาก่อนชมการแสดง ด้วยการฟังพิธีกรเล่า หรืออ่านสูจิบัตร หรือแม้แต่การอ่านคำบรรยายที่ฉายบนจอไปพร้อมๆ กับการแสดง (ที่เมื่ออาจทำให้เสียรรถรสการรับชมไปบ้าง) และด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดเป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า เป้าหมายของการไปชมการแสดงของกลุ่มผู้ชมแต่ละกลุ่มในยุคปัจจุบันแตกต่างกันออกไป บรรดาเด็กเล็กที่อ่อนวอนให้ผู้ปกครองพามาชม รอดูสิ่งที่เห็นฮีโร่ในดวงใจของพวกเขา คือ หนุมาน แสดงท่าทางตลกเหมือนอย่างที่เห็นทางโฆษณาโทรทัศน์ หรือเมื่อเหล่าพลวานรและสิบแปดมงกุฎแสดงท่าทางขบขัน วิ่งไล่จับเทวดานางฟ้าที่เหาะผ่านสายสลิงก็ลงมา ก็สามารถเรียกเสียงหัวเราะจากเด็กๆ ได้ โดยเฉพาะในฉากหักคอช้างเอราวัณนั้น ผู้แสดงเป็นหนุมาน สามารถตลกกลับหน้ากลับหลังอยู่บนสายสลิงก็เพียงสองเส้น เข้าไปหักคอช้างเอราวัณ (เทียม) จนเป็นลมล้มพับ

สำหรับผู้ใหญ่วัยทำงาน ที่เมื่ออาจรู้เนื้อเรื่องรามเกียรติ์น้อย หรือไม่รู้เรื่อง โขนมาก่อนเลย แต่ก็หัน ไปให้ความสนใจกับการไปดูโปรดัคชั่น มุ่งหาความตระการตา เทคนิคพิเศษ มากกว่าเนื้อหา เพราะเทคโนโลยีของโลกที่ทันสมัยในปัจจุบันสามารถนำเสนอเพื่อเติมเต็มจินตนาการของผู้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ได้มากขึ้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยห่างเหินกับเรื่องเล่าตำนานหรือนิทานต่างๆ ไปทุกที เมื่อไม่มีความรู้พื้นฐานด้านเนื้อหาแล้ว ก็มองไม่เห็นตัวศิลปะแบบคลาสสิกที่แท้ในองค์ประกอบต่างๆ เช่น กระบวนท่ารำ กระบวนเพลงที่ขับร้องและพากย์ และจาริตประเพณีไทยแท้ที่สอดแทรกอยู่ในการแสดง สิ่งที่ชื่นชมและมีปฏิริยาของการเสพย์ศิลป์จึงมีแต่เพียงสิ่งที่ตาเห็นโดยเปลือก เช่น ฉาก เครื่องแต่งกาย แสง เสียงและระบบเทคนิคพิเศษต่างๆ การแทรก

เสริมสาระไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาหรือวิธีการดูโขนตอนนั้นๆ จึงควรมีการบอกกล่าวไว้ ไม่ว่าจะผ่านวิธีการสื่อสารแบบใด เพื่อที่คนรุ่นใหม่ จะได้รู้จักและเข้าใจการดูแบบคนรุ่นเก่า เช่น เมื่อชม โขน ชุดพรหมาศ ก็ต้องไปดูกระบวนท่ารำที่เรียกว่า “ออกกราว” ของตัวกาลสูร ไปดูท่ารำชมเครื่องแต่งกายของตัวพระอินทร์ แปลง ไปดูกระบวนระบำโบราณที่เรียกว่า “ระบำหน้าช้าง” เหล่านี้เป็นต้น ถือเป็นความรู้เพิ่มเติมที่คนรุ่นใหม่จะได้รู้ไว้ประดับปัญญา มิใช่เพียงเป็นการมาดูตามกระแสสังคมที่ทำให้การได้มาดูโขนครั้งนี้เป็นเรื่องทันสมัยโก้เก๋

ส่วนคนรุ่นเลวร้ายทำงานและวัยทองไปแล้วนั้น ที่มาดูก็เพราะเป็นสิ่งที่ชื่นชอบอยู่แล้ว เป็นแฟนพันธุ์แท้โจนละครกรรมศิลป์ หรือมาดูงานวิจิตรศิลป์ที่คุ้นเคยผ่านหูผ่านตามาเมื่อครั้งยังรุ่น ในรูปแบบใหม่ที่ใช้ศักยภาพทางเทคนิคการแสดงผลช่วยสร้างภาพที่ไม่อาจทำให้เป็นจริงเมื่อชมโจนละครแบบในอดีตให้เป็นจริงสมดังใจขึ้นมาได้ คนดูกลุ่มนี้มักเป็นกลุ่มที่เรียกได้ว่า “ดูโจนเป็น” จนกระทั่งสามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้ (บ้างก็วิจารณ์เสียดังจนเพื่อแฉผู้อื่น) มักเห็นให้รายละเอียดปลีกย่อยเทียบเคียงกับสิ่งที่ได้พบเห็นมาในอดีต ผู้ชมกลุ่มนี้จะมีประโยชน์หากถูกจูงหลานมาดูและได้อธิบายให้เขาเหล่านั้นเกิดความรู้อย่างเข้าใจ มิใช่เพียงติดตามมาดูแต่ศิลปินที่ชื่นชอบหรือมุ่งจับผิดสิ่งที่ผิดแยกไปจากความคุ้นเคยตามเมื่อเทียบกับการได้เคยรับชมในอดีต จนเกิดเป็นอคติที่ทำให้ไม่เปิดใจยอมรับในกระบวนการสร้างใหม่ในทุกกรณี

จึงขอฝากข้อคิดสุดท้ายจากท่าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ไว้เป็นเครื่องเตือนใจให้สำหรับทั้งผู้สร้าง และผู้ชมโจนในโลกปัจจุบันและวันข้างหน้า ดังนี้

“...ความจริงจะไปคิดเล่น โจนให้ได้กำไรมันไม่ได้หรอก แต่คนดูมากเหลือเกิน เป็น โจนละก็ได้เงินทุกที แต่ละครเรื่องอื่นไม่มีหรอก

ทีนี้เรามีหน้าที่รักษาของเราอย่างนี้ ต้องเล่นคลาสสิกให้คนดู เขาจะไม่ดูช่างเขา แต่เราเล่น เพราะเราเป็นผู้รักษา ถ้าจะเล่นเอาใจคนต้องไปนั่งคัดแปลงบท ให้ฝรั่งตัววิสต์ดูได้ มันก็หมดกัน เท่ากับทำลายของเก่า เราต้องยืนหยัดของเก่าไว้ ต้องเล่นแบบของเก่า ...คนอื่นเขาจะไปเล่น โจนสด หนังสือสด ช่างเขา ไม่เกี่ยวตลาดของเรามีอยู่ยังงี้ เราต้องเล่นยังงี้ จนในที่สุดแม้คนจะไม่มาดูเราสักคนก็ต้องเล่น”
